

Kultuur kui vaimne julgeolek

Ott Karulin
teatriteadlane

Mart Meri
Riigikogu liige

Märt Väljataga
ajakirja Vikerkaar
peatoimetaja

Riigikogu Toimetiste vestlusringis 26. novemb-riil oli teemaks eesti kultuur. Kultuuripoliitika põhialuste koostamisel olid kultuuriministeeriumi partneriteks mitmed valdkondlikud organisatsioonid.

Vestlusringis osalesid teatriteadlane Ott Karulin, Riigikogu liige Mart Meri (Sotsiaaldemokraatlik Erakond) ja ajakirja Vikerkaar peatoimetaja Märt Väljataga. Ott Karulin ja Mart Meri kuulusid ka põhialuste juhtrühma koosseisu Eesti Kultuuri Koja esindajatena. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Kuidas Eestis kultuuri defineeritakse?

H. Ruusing: Kuidas kultuuri defineerida? Kuidas Eestis kultuuri defineeritakse ja mis valdkonnad sinna kuuluvad?

M. Meri: See ei olegi lihtne küsimus. Kultuuri mõistel on erinevaid tähendusi ja palju kihistusi. Tavalises kõnepruugis on see keskkond, milles kultuuriinimesed midagi loovad ja millest teised osa saavad. Kõige laiemal tõlgenduse kohaselt on kultuur elukeskkond, kus oleme harjunud elama oma normide, väärtuste ja kokkulepete järgi. Eestis on uuringuid kultuurist tehtud väga harva ja minu hinnangul pole isegi põhimõisteid selgeks vaieldud. Tundub, et kultuurivaldkonda ei osata kuigi täpselt riiklikku hierarhiasse paigutada. Riik tahaks ka kultuuri kuidagi mõõta – nagu riigil kombeks –, aga mis on kultuuri mõõt, millised on kultuuri mõõdikud? Kuidas hinnata kultuuri mõju teistele valdkondadele, kultuuri efektiivsust? Kõik see on hämar piirkond. Sellest tuleneb ambivalentne suhtumine kultuurivaldkonda, mida näeme ka parlamendis – kultuur on väga tähtis, sellest kõneldakse paatosiga, aga ta tegelikku olemust ja funktsiooni ei taha keegi täpselt defineerida.

M. Väljataga: Äsja ilmus võrgus põhjalik ja mõtteihte Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Kultuuriinimesed armastavad söögi alla ja peale tsiteerida põhiseaduse preambulit, kus riigi ühe mõttena on nimetatud kultuuri säilimise tagamist läbi aegade. Kommentaar on üllatavalt napisõnaline selles osas, mida kultuur preambuli sõnastuses tähendab. Selle, kas see toob riigile kaasa mingeid kohustusi, on juristid jätnud lahtiseks. Kultuuril on üle 400 definitsiooni, aga laias laastus jagunevad need kaheks. Üks on hinnanguvaba etnograafiline tähendus. Selle järgi kuulub kultuuri alla igasuguste asjade tegemise viis; rääkida võib söömise- ja peldikukultuurist, poliitilisest ning teadus- ja tööstuskultuurist jne. Kultuur kitsamas tähenduses hõlmab kauneid kunste, võib-olla otsapidi ka haridust; see on väärtustav ja elitaarne tähendus. Eesti eluviisi juurde käib kindlasti ka õllejoomine, meie etnograafilise kultuuri juurde kuuluvad teatud ropendamisiivid; kas need on midagi, mille säilimist peab tagama? Või on kultuur need valdkonnad, mida kureerib kultuuriministeerium? Ühelt tähenduselt teisele libisedes saab mugavalt kultuuri puudutavaid teemasid sohu ajada.

Iga ministeerium näeb ainult oma sektorit

O. Karulin: Kui vaadata riigi tasandit, on meil kultuuri defineeritud pigem kitsalt, aga mitte puhtalt kaunite kunstide mõttes. Kultuuriministeeriumi haldusalasse kuulub ka kultuuripärand ja kultuuriline mitmekesisus. Preambulis on öeldud, et tuleb tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine. Samal ajal kiputakse Eestis sageli kultuurina defineerima eesti keeles ja eestlaste tehtavat professionaalset kunsti. Uuringu „Eesti riigi kultuuripoliitika põhimõisted ja suundumused” peamisi järeldusi oli, et see definitsioon on kitsendav. Kultuuri tuleks käsitleda laiemalt, ei tohiks seada territoriaalseid, rahvuslikke ega kutselisust puudutavaid piiranguid. See oleks klassikaline kultuuridemokraatlik lähenemine, kus igapäev on võrdne ligipääs kultuuri tegemisele.

M. Meri: Kultuuriministeeriumi haldusalasse kuulub ka kehakultuur ehk sport. Kultuuripoliitika põhialuseid koostades oli tunda survet, et peaksime dokumendis hõlmama ka spordivaldkondi. Rõhutan, et surve ei tulnud ministeeriumist, aga see on näide puhtalt kultuuriministeeriumi kesksest lähenemisest. Minu arust sügavalt väär ja väga kitsas lähenemine, kui tahetakse ühe ministeeriumi haldusala järgi hõlmata sellist suurt valdkonda nagu kultuur. Aga mida teie arvate, kas kehakultuur ehk sport on kultuuri osa?

O. Karulin: Mulle tundub, et kehakultuur nagu ka haridus- ja majanduskultuur on laiema kultuurikäsitluse osad. Ajalooliselt on kujunenud selliselt, et need valdkonnad kuuluvad kultuuriministeeriumi haldusalasse. Pigem on see juhuslik valik. Tegelikult oli ka põhialuseid kirjutades peamine probleem, et nii-öelda kultuuriministeeriumi haldusala sai enne otsa kui kirjutajate eesmärgid, mida tahtsime saavutada. Põrkasime mitme nn klaasist lae vastu: üks oli haridustemaatika, millega kultuur on läbi põimunud, teine regionaalküsimused ning kolmas majandus- ja rahandusküsimused, lisaks sotsiaalküsimused. Just haridus- ja haldusküsimused tulid jutuks peaaegu iga punkti juures. Need on vaja lahendada komplekselt. Kui sealsamas põhialustes ütleme, et kultuur peab olema kättesaadav kõigile, geograafilisest asukohast olenemata, siis ei ole seda ilmselgelt võimalik lahendada ainult kultuuriministeeriumi haldusalas. Pigem nõuab see koostööd ministeeriumide vahel ja ühtset riiklikku strateegiat.

M. Meri: Põhialuseid koostama hakates leidis vähemalt osa meie juhtrühmast, et peaksime kohe alguses kaasama teiste ministeeriumide esindajaid – haridusministeeriumist, sotsiaalministeeriumist, rahandusministeeriumist, regionaalministri esindaja –, aga see ei õnnestunud, sest riiklik struktuur punnis vastu. Saime imekombel juhtrühma haridusministeeriumi esindaja, kellest oli palju kasu, aga sotsiaalministeerium oma inimest ei saatnud. Ka regionaalne tasand jäi esindamata. Tuleb välja, et võimalus laiemalt ühiskonnale vaadata on pärsitud ministeeriumide tõttu. Iga ministeerium näeb ainult oma sektorit ja ei tahagi tegelda ühisosaga, siinsel juhul siis kultuurivaldkonnaga, mis tegelikult hõlmab paljusid ministeeriume.

Materjali edasimõtlemisses jätkub

H. Ruusing: Milline oleks ideaalis riiklik struktuur, mis ühendaks kõiki neid valdkondi?

M. Väljataga: Ka muus kontekstis on kurdetud, et ministeeriume on raske omavahel suhtlema panna. Mis kasu võiks olla põhialuste dokumendist, mis hiljuti vastu võeti? Muidugi hulk märksõnu on siin dokumendis kirjas. Aga kas leidub ka sõnaselgeid kohustusi, mida riik selle dokumendiga endale võtab?

M. Meri: Üks sihte on minu arvates juba saavutatud: põhialuste koostamine sundis kultuurivaldkondi mõtlema, mis on neile kõige olulisem. Meie ühine taotlus oli, et kultuurivaldkonnad arutaksid ise oma asjad läbi ja tuleksid välja oma sõnumiga. Kuidas see õnnestus, sõltus valdkonna valmidusest ühiselt asju arutada ja sõnastada. Juba see oli väga oluline. Seni tegutses igaüks omaette ja kaitses oma huvisid edukalt või vähem edukalt. Põhialuste koostamine motiveeris valdkondi enese sisse vaatama ja vaidlema, mõnikord väga teravalt, nii et vaidlused jäidki õhku. Võib-olla mõni valdkond hakkas kaheks jagunema, mis on täiesti loomulik protsess. Muidugi ei lahenda põhialuste tekst iseenesest midagi, aga siin on piisavalt ainet, et edasi mõelda nii valdkonnakeskselt kui ka riigi seisukohalt: mis samme edasi astuda põhialuste tekstile ja mõttele tuginedes. Põhialused ei ole kohustuste ja ülesannete nimekiri, aga sealt saab ja peabki üht-teist välja lugema.

H. Ruusing: Mis põhialustest edasi saab, kes hakkab kavasid ellu rakendama? Kuidas tagada, et need ei jääks lihtsalt ilusaks paberiks?

M. Meri: Põhiroll on valdkondadel endil – ise tuleb kaitsta ja edasi arendada neid üldistatud mõtteid, mis põhialustesse on sisse kirjutatud. Suhelda riigi, aga ka teiste valdkondadega. See dokument annab võimaluse olla aktiivne.

O. Karulin: Oluline on, et me ei mõtleks, et dokument on nüüd valmis ja ongi kõik. Tegelikult peaks töö alles algama. Mina näen peamise eesmärgina just seda, et põhialustes on kirja pandud asjad, mille kohta saab aru pärida ministeeriumilt või valitsuselt, nemad peavad olema võimelised mõtestama oma tegevust ja poliitilisi valikuid selle dokumendi kontekstis. Kui tõesti läheb nii, et kultuuriminister hakkab kord aastas Riigikogule aru andma, siis ta peab suutma oma aasta jooksul tehtud töö lahti mõtestada selle dokumendi kontekstis. Minul olid küll põhialuseid kirjutades iga punkti taustal meele konkreetseid teoreetilised küsimused, mis sellest samast põhimõistete uuringust tulenevad. Näiteks seesama küsimus kultuuridemokraatiast – kõigil peab olema võrdne ligipääs kultuuri tegemisele vs kultuuridemokratiseerimine, kus, sageli kunstlikult, püütakse tagada kõigile võrdne ligipääs kultuurist osasaamisele. Või ka küsimus, kas näeme riiklikku -rahastamist toetusena -olemasolevate institutsioonide ülalpidamiseks või investeeringuna uuendesse lähenemistesse. Tuleb tunnistada, et mitu dokumendi punkti sõnastati lõpuks keskteena – võiks teha nii üht kui ka teist. Omaette küsimus on dokumendi staatus: see on Riigikogu juhise valitsusele, aga valitsus esitab selle Riigikogule kinnitamiseks; selline loogika ja mehhanism on absurdne. Tegelikult oleks pidanud see olema Riigikogu algatus, Riigikogu oleks pidanud dokumendi koostama ja andma valitsusele täita. Praegu on vastupidi: valitsus algatas, koalitsioonileppes on lubadus, et nad selle teevad ja annavad Riigikogule võimaluse kinnitada juhised iseendale, ka järgmistele valitsustele.

Palju sõltub ikkagi lobitööst

M. Väljataga: Olen osalenud põhialuste kirjanduse, kirjastamise ja ka raamatukogu käsitleva punkti valmimisel ettepanekutega, aga üldpilti kogu dokumendist mul veel ei ole. Nägin protsessi nii, et mitmesugused kultuuritegijate huvirühmad olid huvitatud, et dokument saaks võimalikult konkreetne ning mainitud oleks nendega seotud asutusi ja riigipoolseid kohustusi. Et edaspidi saaks dokumendile viidates nõuda või küsida juba olemasoleva valdkonna edasist rahastamist. Kultuuriministeeriumi huvi oli iseenesestmõistetavalt see, et dokument jääks võimalikult uduseks, et sealt ei tuleks väga täpseid kohustusi, millele viidates saaks ministeeriumilt midagi nõuda. See on läbirääkimistel harilik olukord. Kokkuvõttes tundub, et dokument on konkreetse ja üldisuse skaalal ikkagi väga ebaühtlane. Näiteks on seal sees punkt „Olulisemad Eesti ilukirjanduse tekstid tõlgitakse täies mahus inglise keelde, sest see on eelduseks Eesti kirjandusteoste autoriõiguse müümisel väliskirjastustele”. Millised on olulised tekstid, saame suhteliselt kerge vaevaga määratleda. Nii konkreetset seotud eesmärki võimaldab aga nüüd ministeeriumilt igal aastal aru pärida, millised olulised teosed on tõlgitud. Ilmselt käis dokumendi koostamisel tõeline võitlus selle nimel, millised institutsioonid saavad nimepidi mainitud, sest see annab garantii, et need maa pealt enne 2020. aastat ei kao.

O. Karulin: Täpsustaksin: kuna olen põhialuste üks kokkukirjutajatest, siis oli minu kindel seisukoht, et peaksime vältima nn kinnikirjeldamist ehk ei tohiks loetleda olemasolevaid rahastamise mehhanisme ja kindlasti mitte asutusi. Päris suur osa minu tööst oli sõnastada need punktid eesmärgist lähtuvalt ja kasutada üldmõistet nagu näiteks partnerorganisatsioon selmet öelda loomeliidud ja arenduskeskused. Aga et üksikuid institutsioone dokumendis siiski nimetatakse, on kultuuriministeeriumi poliitiline otsus. Viimane sõltus lobitöö oskusest. Valdkonnad, kellel on tugev ja püsivalt toetatud katusorganisatsioon, tunnevad ennast palju rohkem kaasatuna kui need, kellel katusorganisatsiooni pole. Ilmselt oluline küsimus kultuuriministeeriumile, kas see on nende jaoks probleem või kuidas seda lahendada. Dokumendist on näha, millistel valdkondadel on tugev katusorganisatsioon ja püsiv toetus ning millistel ei ole.

Kes on paremini organiseerunud

H. Ruusing: Selle juurde tahtsingi jõuda. Kes esindab mingit kultuurivaldkonda? Kindlasti on valdkondi, kus inimesed on hästi organiseerunud ja kellel on hea lobitöö oskusega liidrid. Samal ajal tekib ühiskonnas väikesi erinevate, vahel väga kitsaste eesmärkidega organisatsioone. Tõenäoliselt on see nii ka kultuuris. Kuidas kirjeldada Eesti situatsiooni? Kui hästi ollakse esindatud ja kas katusorganisatsioonid tekivad kultuuris altpoolt või saab riik nende tekkimist toetada või peabki toetama?

O. Karulin: Küsimus on praegu ilmselgelt päevakorral, arvestades seda, et just mõned päevad tagasi väitis kultuuriminister, et loomeliidud esindavad ainult väikest osa kultuurist. Kui räägime konkreetset nendest valdkondadest, mis andsid sisendi siia dokumenti, siis on näha, et tugeva katusorganisatsiooni olemasolu sõltub eelkõige ajaloost ja ka kunstiliigi olemusest. Kollektiivsed kunstiliigid nagu näiteks etenduskunstid ja muusika on teistest rohkem organiseerunud. Individuaalsetel kunstiliikidel nagu kujutav kunst on katusorganisatsioone mitu ja seal on ka hõõrdumised nii-öelda vana ja uue vahel tugevamad. Ka need, kes tegelevad kultuuripärandi hoidmisega, sealhulgas raamatukogud ja muuseumid, suudavad ennast üsna hästi organiseerida. Probleem tekib valdkonnas siis, kui tuleb paika panna piir, mis läheb süvakultuuri ja popkultuuri vahelt. Küsimus on selles, kui palju popkultuurist võiks kuuluda kaunite kunstide mõistesse ja kui palju mitte. Muusikavaldkond on kindlasti üks näide, kus süvakultuuri pool suutis hästi organiseeruda ja esitada oma ettepanekuid, aga samal ajal jäi popmuusika, rock-muusika ja džässmuusika osa üsna ahtakeseks.

M. Väljataga: Kas seesama vastandus on ka muudes valdkondades?

O. Karulin: Kujutavas kunstis on see eriti tajutav, nemad ei esitanud lõpuks ettepanekuid just sellepärast, et nad ei suutnud kokku leppida, kes neid esindab.

M. Väljataga: Sellist asja nagu popkirjandus ei ole mu meelest olemas, on küll nn žanrikirjandus ja kommertskirjandus, aga need ei ole kuidagi omaette organiseerunud valdkonnad.

O. Karulin: Võib-olla olekski mõistlik defineerida mitte pop ja süva, vaid pigem riiklikel toetustel hakkama saav ja turumajanduse reeglite järgi ise hakkama saav kultuur.

Riikliku kultuuripoliitika valikud

O. Karulin: Laiem küsimus ongi, kas iga valdkond peaks ise organiseeruma või saab seda väljastpoolt suunata.

M. Väljataga: Ajaloost ja valdkonna olemusest sõltub, kui hästi on nad organisatsiooniliselt esindatud. Paljude praeguste loomeliitude juured ulatuvad tagasi meie esimesse iseseisvusaega, aga rangeks süsteemiks konsolideeriti liidud ikkagi ENSV-s. Kõigis endistes liiduvabariikides oli ühesugune loomeliitude süsteem. Riigikorra muutudes andis paljudele organisatsioonidele teatavad eelised see, kui neile nõukogude ajast varandust jäi. Kui neil on kinnisvara, mille pealt teenida, siis annab see neile teatava sõltumatuse. Teine asi on, kui suur on vastava valdkonna osalus turul. Näiteks kirjanikud või kirjutajad ei ole suutnud luua omaette kollektiivse esindamise organisatsiooni oma autoriõiguste kaitseks, sest sõnakunsti või üldse sõnalise materjali kasutamine on suhteliselt väikese käibega äri, mis ei ole võrreldav muusikaga. Eesti Autorite Ühing on võimas organisatsioon, aga ta on vältinud kirjanike esindamist, seal lihtsalt raha ei liigu. Need on kaks asja, üks on ajalugu ja teine, kui palju liigub valdkonnas raha. Küsimus on see, kas olemasolevad struktuurid suudavad kõike – nagu kultuuriminister [Rein Lang] ütles – garaazides ja keldrites sündivat absorbeerida. Võime öelda küll, et igal ajal on olnud noori mässajaid, kes hiljem tasapisi etableeruvad või struktuuridesse võetakse, aga viimasel aastakümnel on institutsioonide absorbeerimisvõime võib-olla väiksemaks jäänud. Kui selliseid konflikte jaga ja valitse meetodil veel tagant kihutatakse, võib sündida palju tüli. Kui ei kihutataks, siis vastuolud vaibuvad. Aga muidugi peavad ka traditsioonilise kultuurimõiste kaitsjad mõtlema selle peale, et nende kõrval toimub teistsuguseid liikumisi ja asju, mida tasub tähele panna ja millega arvestada.

M. Meri: Siin jõuamegi riikliku kultuuripoliitika valikuteni, millised need on. Kas professionaalne kultuur või harrastuskultuur, kas väljakujunenud institutsioonide või uute tegijate toetamine? Kõige lihtsam näide on Sirbi toetamine ja Mürilehe toetamine, mõlemad head ja olulised kultuurivaldkonna ruuporid.

H. Ruusing: Neid mõlemaid toetatakse, nagu ma aru sain.

M. Meri: Riigi kultuuripoliitika valikutest tulenebki, kui palju toetada juba väljakujunenut ning kui palju uut. Meil on praegu enam-vähem nii, et Kultuurkapital on mõeldud toetama seda, mis pulbitseb väljaspool väljakujunenud ajaloolisi institutsioone.

Rahastamine ja regulatsioonid

M. Väljataga: Endine Sirbi peatoimetaja Kaarel Tarand – ma ei ole näinud teist niivõrd riiklikult mõtlevat inimest, vähemalt väljaspool poliitikute ringi – armastas rõhutada, et kultuuripoliitikal saab olla ainult kaks väljundit: rahastamine ja regulatsioonid. Kõigest muust peaks riik ennast eemale hoidma. Olen selle üle mõtelnud ja ei tea, kas ma temaga päriselt nõustun, aga kui seda mõtteliini jätkata, siis peaks riik andma ette seadused, põhikirjad ja korrad, kuidas asju ajada. Kõige parem näide on Kultuurkapital uue iseseisvuse algusajast, mis töötab oma seaduse järgi, seadusega on ette määratud rahastamisviisid jne. Rahastamisviiside küsimust on põhialuste dokumendis teadlikult välditud. Aga ei räägita ka regulatsioonidest, mida oleks vaja kultuuripoliitiliste eesmärkide saavutamiseks.

M. Meri: Mida oleks vaja reguleerida? Kindlasti loovisikute sotsiaalseid tagatise, millega tõe au andes minister Lang püüdis ka tegelda, ent pörkus sageli kaasministrite vastuseisuga.

M. Väljataga: Ehk õnnestuks siis regulatsioonidega hõlmata sedasama garaazide ja keldrite kultuuri ja selle toetamist? Kuigi ka Kultuurkapitali üks ei ole sellistele ettevõtmistele või alternatiivkultuurile sugugi suletud. See võib olla täiesti piisav. Kultuuriajakirjanduse juurde tagasi tulles olen silma peal hoidnud, kuidas eri maades riik ajakirju toetab. Näiteks Rootsis rahastab ajakirju Kulturrådet. Ajakirja peab olema välja antud neli numbrit, siis komisjon hindab kvaliteeti ja teeb otsuse, kas tasub selle kulusid 2/3 ulatuses katta. Kui 2010 tuli parempoolsem valitsus, siis oli kõne all, kas Kulturrådet peaks toetama ainult kaunite kunstidega tegelevaid ajakirju, jättes sotsiaalsete ja poliitiliste asjadega tegelevad ajakirjad kõrvale. Vaidlus lõppes ikkagi sellega, et ranget vahet tänapäeval teha ei saa. Kunst on muutunud poliitiliseks ja sotsiaalseks, sõna sekka ütlevaks.

Kultuurkapital kui investeerija

O. Karulin: Kui meenutada veel põhialuste koostamist, siis üks osa regulatsioonist on seadused. Praegu loetles iga valdkond seadusi, millest ta huvitatud oleks. Ministri kindel seisukoht oli, et pigem vähem seadusi, jättes kultuurivaldkonna rohkem iseorganiseeruvaks. Iseenesest on huvitav, et mingi valdkond tunneb ise vajadust olla rohkem riigi juhitud, kui riik seda tahab. See vastuolu oli minule paras pähkel ja ega ma seda küsimust enda jaoks ära ei lahendanud. Mis puudutab aga seda, et utel institutsioonidel ei ole võimalik kiiresti rahastust saada, siis sellega ma nõus ei ole. Probleem ei ole selles, et Kultuurkapitalil pole piisavalt vahendeid uute algatuste toetamiseks, vaid selles, et majandussurutise ajal riik kasutas üsna julgelt Kultuurkapitali vahendeid pika ajalooga institutsioonide ülalpidamiseks, lisarahastamiseks, kuni selleni välja, et näiteks näitekunsti sihtkapitalis oli vahepeal sisuliselt 50 protsenti jaotusest juba suurematele broneeritud. Ka SA Kultuurileht läks ministeeriumi haldusalasse alles eelmisel aastal, enne toetas teda Kultuurkapital. Kui riik tegeleks baasstruktuuri ülalpidamisega ja seda tõesti toetaks, saaks Kultuurkapital olla rohkem investeerija, põhimõtteliselt riskikapitalist, kes paneb raha siia ja sinna, andes hästi paljudele võimaluse lootusega, et sealt võib kasvada ka uus institutsioon, mille toetamine on riigil mõistlik üle võtta. Selline peaks olema loogika. Kui sihtkapitalid ikkagi koosnevad meie endi esitatud inimestest, siis miks see nii ei ole?

M. Väljataga: Täpsustuseks, ma ei väitnud, nagu oleks isetekkelistel institutsioonidel praegu raske rahastust saada, vaid lihtsalt mainisin, et seda probleemi võidakse ikka ja jälle esile tõsta.

M. Meri: Natuke ettehooldamise ja järeleaitamise küsimus: mis on riigi roll? Kas riik on pealtvaataja, kes jälgib, kus miskit toimub ja kus miski areneb. Valdkondadel on tunne, et neil on kellegi kaitsva tiiva all lihtsam toime tulla ning eeldataksegi ettehooleid või järeleaitamist, mis minu arust ei ole mõistlik. Võimalik, et asjad on jäänud lahti rääkimata ja ebamäärasusest tulebki hoiak, et me tahame, et keegi meie eest hoolitseb. Meil on sihid ja sõnum, kuid me ei lähe riigiga läbi rääkima ning parimat lahendust või kompromissi leidma, vaid oleme äraootaval positsioonil. Tahaks loota, et põhialuste dokumendi vastuvõtmise järel muutuvad valdkonnad julgemaks ning hakkavad arengukavasid koostama ja riigiga läbi rääkima. Põhialuseid ei pea lugema tuimalt, vaid käsitama neid töövahendina.

Avalikult rahastatava kultuuri paradoks

O. Karulin: Rahastamine on tõesti ainult vahend eesmärgi saavutamiseks. Ennekõike tuleb ikkagi eesmärgid ja põhjendused läbi mõelda. Uuring vähemalt algatas debati. Tegelikult on minu jaoks põhiküsimus: kui põhiseaduse preambuli tõesti nimetab kultuuri säilimise tagamist, siis kui suure osa kultuurist saab jätta nii-öelda turumajanduse mehhanismidega toime tulema. Ehk teistpidi, mis on vähim kultuurimaht, mida on vaja, et täita preambuli eesmärki. Samal ajal teame – kuna peaminister armastab seda tihti korrata –, et Eestis on kulutused kultuurile protsentuaalselt SKT-st peaaegu suurimad Euroopas. See on loogiline, sest mida väiksem on riik, seda kallim on oma kultuuri ülal pidada.

M. Väljataga: Avalikult rahastatava kultuuri paradoks on alati see, et kui kultuurinähtus on kommertsiaalselt edukas, siis öeldakse, et sellele polegi raha juurde vaja, te olete edukad, teenite ise. Kui see ei ole kommertsiaalselt edukas, siis öeldakse, et te ei huvita mitte kedagi ja teid polegi vaja rahastada.

M. Meri: Põhialustest tuleb mitmel puhul välja kultuuriekspordi teema. Viimastel aastatel on sellest räägitud üha enam. Kui riik on valmis sellele vähemalt tugistruktuuri ja mõnikord ka eksporditoetust pakkuma, annab see kultuuriväljale jällegi uue mõõtme. Mis mõtteid see teis tekitab?

O. Karulin: Ma ei ole veendunud, et see areng on sündinud Eesti kultuurivaldkonna enda orgaanilisest edasiliikumisest, pigem võib see olla viis, kuidas tõlkida parempoolset maailmavaadet kultuurile. Ehk see on see, mille kaudu kultuuri rahastamist liberaalidele maha müüa, ja see on töötanud. Aastal 2020 saab Euroopa raha otsa. Olen natuke ettevaatlik, et ei tekiks olukorda, kus püütakse loomemajanduse ja eksporditoetuste rahaga vähenenud tegevustoetusi justkui kompenseerida. See ei saa olla asendustoetus, see võib olla lisatoetus. Selles mõttes olen skeptiline.

M. Väljataga: Mina mõistan kultuuriekspordi rõhutamist selle suure mõtlemisnihke tagajärjena, mis pärineb Tony Blairi aja Inglismaalt, kus kultuuri hakati mõtestama loovtööstuse mõistes. Kui kultuuritegevust vaadata loomemajanduse või loovtööstusena, siis kuulub ekspord sinna alla enesestmõistetavalt. Tundub, et see kontseptsioon on siia jõudnud varem, kui sisemine areng seda lubaks. Meil ei ole palju ettevõtteid, mille varad koosneksid näiteks intellektuaalsest omandist. Ma ei teagi, kuidas ettevõtteid oma bilansis neile kuuluvat intellektuaalset omandit kajastavad. Arvan, et nende ettevõtete hulk, kes oma raamatupidamises märgivad, et neile kuuluvad kaubamärgid, autoriõigused, patendid jne, on äärmiselt väike. Aga niisugust malli on püütud kogu kultuurile eeskujuks seada ja mõne asja puhul see töötab paremini, teise puhul kehvemini. Eestile on kõrvuti ekspordiga sama tähtis import ja selle toetamine. Mis on eesti kultuurile kasulik, kas Eesti teatri külalissetendused välismaal või mõne kuulsa välismaa teatri külalissetendused Eestis? Mõnikord võib külalissetendus anda olulisema impulsi kohalikule tegevusele kui ühe kollektiivi välisturnee.

Vaimse julgeoleku küsimus

O. Karulin: Väga hea, et selle näite tõid. Majandusloogika järgi peab netoeksport olema positiivne ehk tuleb eksportida rohkem kui importida. Kultuuri puhul, olen täiesti nõus, peaks see olema negatiivne. Tuleb importida erinevaid olulisi asju, lavastusi või kunstinäitusi või mis iganes, sest see päästab meid kapseldumisest. Siin jõuame jälle mõõtmiste või mõõdupuudeni, mida kultuurivaldkonnas kasutada. Oleme ka siin tunniajalise vestluse jooksul tõdenud, et kultuuris kehtib täiesti äraspidine majandusloogika.

M. Meri: Tegelikult impordime Eestisse ka eesti kultuurist osasaajaid. Kui mõtleme turismitööstuse peale, siis valdav osa välituriste on eelkõige kultuurituristid. Kultuuriturism on üks näide, kuidas kultuurivaldkond võib otseselt majandust mõjutada. Kultuuri ja majanduse suhted on päris põnev teema eeldusel, et tõepoolest kultuuritegevust ei taandata majandusliku kasumi loogikale. Kultuuriloomes tuleb näha üldisemaid väärtusi, mis kujundlikult öeldes annavad meile võimaluse hingata eesti moodi.

H. Ruusing: Kultuuri puhul on kõige olulisem see, mida ta Eesti ühiskonnale tähendab. Doteerides kultuuritegijaid, doteerime tegelikult kõiki inimesi.

M. Meri: See on vaimse julgeoleku küsimus. Riigikaitsele kulutame ilma kõhklusteta, konsensuslikult. Kultuurivaldkonda tuleb käsitada kui mõtete keskkonda, kui sideainet, mis hoiab ühiskonda koos, ja nimetada seda vaimseks julgeolekuks. Paljud muigavad selle väljendi üle, aga kui tõsisemalt järele mõelda, siis on tal see tähendus olemas.

Ringiga tagasi laiemal definitsiooni juurde

O. Karulin: Siit jõuame ringiga tagasi kultuuri laiemal definitsiooni juurde: kultuur on kõik see, mida me igapäevaselt ei teadvusta, aga mis tingib meie käitumise. Eesti kultuur on midagi kirjeldamatut, mis võimaldab eristada näiteks eestlast prantslasest. Kuna see jääbki alati nii esoteeriliseks sõnastuseks, siis ei ole seda võimalik kuidagi – selles mõttes olen presidendiga nõus – Excelisse panna, ja seetõttu on see usu küsimus. Kui usud, et kultuur on oluline ja ei sattunud preambulis juhuse tõttu, siis ongi see kõige olulisem asi. Ja usuga on teatavasti niimoodi, et seda kas on või ei ole!

M. Meri: Konkreetsem näide, mis puudutab nüüd jälle Sirpi. On naeruväärinud selle tiraaži – mingisugune tühine 5000 eksemplari! Kui aga on püütud uurida Sirbi mõjuväljas olevate inimeste hulka, siis on leitud, et Sirbi mõjuväljas on umbes 60 000 – 70 000 inimest. Väga märkimisväärne arv! Mismoodi see mõju avaldub? See on võib-olla ka usu küsimus, aga oluline on teada, et Sirbi 5000 numbrit kiirgab kaugemale. See on sama asi nagu kultuuri väljatoomine põhiseaduse preambulis. Kultuuri on raske mõõta, aga mõju on vaieldamatult olemas, igal hetkel.

M. Väljataga: Sirbi 5000 on tegelikult väga korralik tiraaž ka absoluutarvus rahvusvahelises mõttes. Kahjuks ei ole leitud head viisi mõõta seda, kuidas suhteliselt väikese adressaatide hulgaga väljaanne võib inimesi mõjutada, kuidas sünnivad ideed ja hargnevad laiali ühiskonna vereringes. Mõnikord kasutatakse majandusest ülevõetud metafoori „allanõrgumise efekt”. Infovoogude täpse uurimise kaudu oleks ehk võimalik saada jälile sellele, kuidas mõni kultuuriajakirjas välja käidud idee muutub aja möödudes enesestmõistetavaks. Kui vaatame tänapäeva maailma ja maailma 20–30 aastat tagasi, näeme suuri erinevusi. Näiteks selles, kuidas suhtume ümbritsevasse keskkonda, sugudevahelistesse suhetesse, laste kasvatamisse, surma ja muusse, on toimunud palju hoiakunihkeid. Kui proovida nihete lätet leida, võib see ulatuda näiteks suhteliselt esoteerilisse diskussiooni kultuuriajakirjas, mille tagajärg on nüüdseks jõudnud laiemasse ühiskonda.